

РЕЦЕНЗІЇ

УДК [321.74:329.0553](091)(497.2+47)"18/19"

Тортика (Лобанова) М. В. Между молотом европейской модернизации и наковальной евразийских империй: миражи центризма в социал-демократической практике Болгарии и России (конец XIX – начало XX ст.): монография / М. В. Тортика (Лобанова). – Харьков : ХГАК, 2015. – 794 с.

Ще 2000 років тому видатний оратор античності Марк Тулій Цицерон писав про історичні праці: «Трьох задоволень ми чекаємо від історії: перш за все – насолоді пізнавати незвичні речі; далі – корисних, особливо для життя, настанов; врешті – розповіді про народження теперішнього з минулого, коли все досконало виводиться зі своїх причин». Виходячи з цього міркування, засвоєного ще у аспірантські часи, від кожної книги з історії – тим більше монографії, зробленої під докторську дисертацію – чекаєш (і часто виявляється, що безнадійно!) хоча б одного з цих трьох задоволень. У даному випадку, можна впевнено констатувати, що ця книга, її зміст, стиль, думки автора, вміло підібрані та нетривіально інтерпретовані факти містять «вправи для розуму», інтелектуальне задоволення, яке зрозуміє той, хто розуміється в історії та її хитросплетіннях кінця XIX – початку XX ст.

Перше, що впадає в око і дійсно викликає задоволення – це стиль авторки. Він відчувається з перших фраз і тому саме з нього ми починаємо свою рецензію. Помітно, що вчена добре володіє словом, уміє сформулювати складне просто, створити не лише ескіз минулого часу, а й дати його повноцінний образ в багатьох кольорах і відтінках, не обмежуючись чорно-білими фарбами – найпростішими та найуживанішими.

Авторка поставила перед собою досить складне завдання – дослідити такий унікальний феномен політичної історії Східної Європи, як лівий центризм. Слід одразу ж підкреслити, що ця тема зараз дуже далека від політичної та наукової кон'юнктури і тому висновки та умовиводи авторки не розраховані на миттєвість, а є дійсно науковими, вивіреними часом і, сподіваємось не будуть переглядатися завтра у разі зміни напрямку політичного вітру.

Для дослідження витоків теорії та практики в соціал-демократичних рухах Росії та Болгарії авторка використовує цивілізаційний підхід, співставляючи принципи європейської модернізації та османно-візантійський традиціоналізм у Болгарії. Усе це розглядається через призму формування інституту «культурного посередництва». Таке поєднання цивілізаційного підходу з компаративістським здається нам дуже вдалим, оскільки дає змогу дослідити відповідні політичні процеси багатоаспектно і об'єктивно, копати, як кажуть, не лише вшир, а й углиб. Це, в свою чергу, спричиняє нетривіальність

© Греченко В. А., 2015

висновків та оригінальність їх подачі в кожному з розділів монографії.

Цілоком згодні з висновком авторки про те, що в кінці XIX – на початку XX ст. Балканський регіон зберігав політичну, соціальну та культурну самобутність, яка, ускладнювалася цивілізаційним впливом Західної Європи, що мав, проте, «*цілоком периферійний характер*» (с. 57 монографії). Ця своєрідність становища на Балканах відбивала наздоганяючий тип політичної, економічної та культурної модернізації.

Дуже цікавими для нас були ті сторінки монографії, де М. В. Тортіка (Лобанова) аналізує погляди та роль у соціал-демократичному русі на Балканах Кристю (Християна) Раковського. У свій час нам теж довелося писати про діяльність Х. Г. Раковського в Україні та про його участь в ідейно-політичній боротьбі в СРСР у 1920-ті рр., і тому сюжети авторки щодо витоків його світогляду та початку політичної діяльності мають не лише особистий інтерес, але й значно доповнюють політико-психологічний портрет цієї непересічної особистості, оригінальної в багатьох аспектах. «Оцінюючи погляди Раковського, його роль у болгарському соціал-демократичному русі, – пише дослідниця – неможливо не відзначити характерних для традиціоналізму рис. Це і наявність героїчних предків, виховання в традиціях болгарського національно-визвольного епосу, привабливість і темперамент» (с. 64 монографії). Саме це і робить особистість Раковського принадливою та цікавою для історика.

Загалом слід відзначити, що монографія М. В. Тортіки (Лобанової) досить густо «населена» самобутніми історичними діячами, що дає змогу «рельєфно» показати роль особистісного фактора в історії соціал-демократичного руху. Серед центральних фігур дослідження – також і А. Д. Троцький, якого авторка часто цитує і чиїми думками нерідко ілюструє строкатий світ революційного руху початку XX ст. Це доповнюється блоком фотографій (с. 118–129, 257–260, 333–338, 519–527 монографії), які відображають як типи болгар початку XX ст., різних політичних діячів, так і просто види Парижу, Женеви, Костянтинополя і Софії вказаного періоду, які покликані дати відчуття часу, але вміщення останніх, на нашу думку, було необов'язковим.

Монографія написана як поєднання історичних та культурологічних засад (очевидно, вплинуло місце роботи авторки), і ця єдність в абсолютній більшості випадків є достатньо органічною. Можливо, у цьому контексті дещо зайвим було транслювати відому і не один раз цитовану тезу М. Бердяєва про «антиномічність» (с. 85–87 монографії).

У цілому книга містить чимало нових положень, різноманіття цікавих і вдало підібраних фактів, ілюстрацій авторських думок, небанальних висновків. Щодо недоліків, то можна також згадати про деякі сторінки § 5.1, де дослідниця дещо захоплюється викладом загальних відомостей про становище в Османській імперії в кінці

XIX – на початку XX ст. та початки младотурецького руху (с. 421–426 монографії).

Як підсумок, ми можемо відзначити, що рецензована монографія є достатньо солідним дослідженням, важливим внеском в історичну науку, цікавою книгою з оригінальним змістом та висновками, своєрідним авторським стилем і відповідає сучасним вимогам до публікацій претендентів на здобуття ступеня доктора наук.

Володимир Греченко,
доктор історичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

